

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 5 ռուբլ, կէս տարվանը 3 ռուբլ:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը և պ. Մատուրեանի խանութում:

Օտարաբաղադրացիք դիմում են ուղղակի Կաթնաբերական Միությանը:

Խմբագրատանը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզվով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իրարանչիւր բառից մի կօպէկ:

«ՄՇԱԿ» խմբագրութիւնը յունիս ամսից սկսած ընդունում է լրագրիս ՎԵՑ ԱՄՍԵԱՅ բաժանորդութիւնը: Գինը 3 ռուբլ է: Կողմ որոնք «Մշակ» տարեկան գինը մինչև այժմ ՎՃԱՐԱՄ ՉԵՆ, խմբագրութիւնը խնդրում է հասցնել իրան փողը անպատճառ մինչև ՅՈՒՆԻՍ ամիսը:

ԲՈՎԱՆՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անտառների հարցը. — Ներքին տնտեսութիւն: Հայոց թատրոն: Նամակ Լուսնայ: Նամակ Շուշուր: Նամակ Ալեքսանդրապոլից: Ներքին լուրեր: Արտաքին տնտեսութիւն: Ստէզի ջրանցքի խնդիր: Գերմանական մամուլի պաշտօնը: Արտաքին լուրեր: — յ առ ն լ ու ր ք ր ք ր: — Յայտարարութիւններ: — Տեղեկացոյց: — Բանասիրական: Նամակ Փարիզից:

ԱՆՏԱՆՆԵՐԻ ՀԱՐՅՈՒ

Մենք շատ անգամ խօսած ենք մեր լրագրի մէջ անտառների նշանակութեան մասին մի երկրի համար, շատ անգամ մեկնած ենք թէ ինչ ներգործութիւն ունի բուսականութեան բացակայութիւնը թէ երկրի բերրութեան, թէ կենսայի վրա...:

Մեր նպատակը չէ այժմ նորից կրկնել մեր ասածները...:

Մենք կը կամենայինք այդտեղ հաստատել միայն այն իրողութիւնը, որ անտառների բացակայութեան վնասը Արփիսի համար ակնհայտ է:

Այս տարի նորից լրագրում են զանգամանակ ամեն կողմից թէ այս ինչ նախագում անձրև չէ կայ, այն ինչ դաւառում չորութիւն է, մի տեղ արտերը վաչկի են, ուրիշ տեղ կատարեալ երաշտութիւն է...:

Բայց թողնենք այդ ընդհանուր հարցը և դարձնենք մեր աչքերը կովկասեան մայրաքաղաքի վրա:

Անհրաժեշտ է, որ Թիֆլիսը իր աշխարհագրական դիրքով ամենայարմար տեղն է ամբողջ Արփիսի մէջ մայրաքաղաքի դերը խաղալու, թէ հասարակական և առևտրական յարաբերութիւնների կողմից, թէ կառավարչական յարաբերութեան կողմից: Թիֆլիսը էր, է և պէտք է լինի Արփիսի մայրաքաղաքը և քանի կը զարգանայ երկրիս հասարակական

կենսաբան այնքան այդ կենտրոնը կը շարժակալի, նրա բնակիչների թիւը կաւելանայ... Ելնով երկաթուղիների բոլոր դժուրի ձևերը կը միանան Թիֆլիսի մէջ...:

Մի և նոյն ժամանակ ի՞նչ ենք ստանում... Երբ բազմաբնակ քաղաքի մէջ կլինան տարից տարի վատանում է:

Գիւռ ևս բառաստներովը թուականների սկզբներում գերմանացի նշանաւոր ճանապարհորդը, Ֆրիդրիխ Ռօշընշտեյը, նկարագրելով Թիֆլիսը, հիանում էր նրա բազմաթիւ այգիներով, նրա հարուստ բուսականութեամբ...:

Մեր են այժմ այդ այգիները... Մեր քաղաքը իր տարածութեան և բնակիչների բազմամարդութեան համեմատ շատ խնդ է բուսականութեամբ: Գիւռ շատ ժամանակ չէ որ ծերերը յիշում էին որ Թիֆլիսը շրջապատող սարերը, այն է սուրբ Գաւթի սարը, բազմաբնակ արևմտեան, և Մախաթ սարը արևելեան կողմը, ծածկած էին թուփերով, որտեղ կար փոքր ի շատե խնուածութիւն և դուրս էին գալիս փոքրիկ ջրեր... Ելով հետքն էլ չէ մնացել այդ բուսականութեան, որից կարել էր ասպազայում օգուտ քաղել, զարգացնելով անտառը:

Ղշմարիտ է, կասկածում ենք որ քաղաքի հարաւում գտնվող Սոջակ անուանված սարերը երբէք ներկայացած լինեն որ և է բուսականութեան համար յարմար հող, որովհետև այդ սարերը հարթուային կազմակերպութեան լինելով, ներկայացնում են մեր ժայռեր, բայց Մախաթ սարի վրա դուռ ևս հիշատակ լինելի և այժմ ամենակարճ ժամանակում, անասու զարգացնել:

Քանի գնում է, Թիֆլիսի, այդ մեծ կենտրոնի կլինան, որի պիտանի լինելը մեծ նշանակութիւն ունի թէ նրա բնակիչների, թէ ինքն քաղաքի ասպազայ կանոնաւոր զարգացման, թէ ամբողջ Արփիսի ասպազայ հասարակական զարգացման համար, — տարից տարի դառնում է աւելի և աւելի չոր և անտանիլ... Պատահում է, որ մի ամառ աւելի հող է քան նախընթացը, — բայց այդ ոչինչ չէ նշանակում... Զարձակ մեր մի գիտնականի նոր արած ճիշդ հետազոտութիւնից յայտնվեցաւ, որ Թիֆլիսի կլիմայի տարբերութեան աստիճանի միջին մեծութիւնը այս քանի մի տարվայ մէջ բարձրացաւ...:

ԲԱՆՏԱՆՆԵՐԻ ՀԱՐՅՈՒ

ՆԱՄԱԿ ՓԱՐԻԶԻՑ

Ներկայ առումնական տարին սկսուելով, հայազէտ պ. Գիւրգիշէն էլ սկսեց իր դատախազութիւնները արեւելեան կենտրոնի լեզուների մասնաւոր ճանապարհում:

Նախընթաց դատախազութեան մէջ մի քանի խօսքով յայտնեց առճանապարհ Հայկական լեզուի ուսումնասիրելու նշանակութիւնը, մասնաւորապէս իրենց պատմութեան համար և աւելցրեց, թէ լսող ֆրանսիացիների խնդրելով այս տարի զընտրութեան համեմատական թարգմանութեամբ պէտք է պարապել ի հարկէ հայերէնից ֆրանսերէն:

Հետեւել դասերում մի համառօտ հայ-դպրութեան պատմութիւն արւա, հրատարակել լուրերի ու շարժումների մեր ակնաւոր մասնաւորների վրա, որոնցից գիտնական պիտի ստորմտութեան համար ընտրեց Մովսէս Խորենացու պատմութիւնը, Գաւթի Անյաղթի ստորագրութիւն Արխատեյի անունով գրուածը և Եղիշի կողմ

Ժամանակ չէ արդեօք սկսել մտածել անտառ զարգացնելու մեր մայրաքաղաքի գոնէ այն կողմերում, որտեղ դուռ ևս միջոց կայ, որտեղ դուռ անձրևները բոլոր հողը չեն տարել ու ժայռերը չեն մերկացրել, որտեղ դուռ գետնի մէջ երևում են խնուածութեան, ստորերկրայ դուռ չը ցամաքած աղբիւրների նշանները, ինչպէս օրինակ Մախաթ սարի վրա...:

Այս գործը աջողակ է մեր սեփական թոյլ հարմարով, մեր անշարժ հասարակութեան ձեռքում եղած միջոցներով... սա մեր թմրած ուղիղ բանը չէ...:

Մենք այդ բանի համար մեր յոյսերը դարձնում ենք մի կողմից աւելութեան, իսկ միւս կողմից մեր դուռ բազմապիս ինքնավարով վարչութեան վրա:

Նրանցից ենք սպասում դրամական օժանդակութիւն, թէ և այդ լինելը բազմապիս պարտքի ձևով:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԹԱՍՐՈՒՆ

Ինչպէս յայտնել էինք, յունիս 6-ին տ. Ասթիւրի, հայ-գերմանական խմբի մասնագետութեամբ, տուեց իւր հրատարակեան ներկայացումն Տիֆլիսը ընդհանր էր ՊԵՊՍ Գ. Սուն. գրականացի, մի արիւս հրատարակիչ և «Առաւել համար է անում», վոլըրիլ Ա. Ք. ի Այս վերջին պիտեայի անունը յիշել մեր բնակիչների մէջ, որտեղ մտադրել ենք մէկ քանի խօսք սակ «Պէպօ» վերաբերութեամբ, ստիպում է մեզ անհրաժեշտութիւնը:

Բայց ինչքան մենք արհամարհանք ենք համարում դէպի «Պէպօ» տալ նորա հետ այդպիսի մի գրուածք, որ կարող ենք անուանել մի բնական հի ամառ աջաբասնի դալ, այնքան էլ նրան ընդհանրութեան ենք համարում այս րեցիկիցի մէջ: Այսքանով թող բաւականաւայ նորա հեղինակը և այսքանի համար էլ շնորհակալ լինի...:

«Պէպօ» սա մի խնդ ձևնորս է, մէկ մարդ հասարակութեան ընդարձակ դասից, որ իւր քրտինքով աշխատում է օրական հացը, այն ինչ նոյն հացը զանազան անոցիւր միջոցներով ձեռք են բերում մեր «արեւը փող դարձնող

և նրանով հարստութիւն զիզող» վաշխառուները՝ Արուսթիւնները:

Հեղինակը վերցրել է մեր հասարակութիւնից երկու դասեր՝ Արուսթիւն և նորա ընտանիքի մէջ նա ձեակերպիլ է մեր վաշխառուներին, իսկ Պէպօի մէջ իւր շրջապատողներով՝ աղքատ, օրական հացը արեան քրտինքով գրտնող աշխատողներին:

Պիտեայի թէ բանաստեղծական և թէ արհեստական կողմերը բոլորովին յաջողուել են: Առաջինը մասնաւոր լու է այն տեղ, երբ Պէպօն գովում է իւր արհեստը, իրան կերպ նկարագրելով բնութիւնը, իսկ երկրորդը ամբողջ պիտեայից. — այնքան բնական, որ արհեստը բոլորովին չէ նկատուում. — իսկ սա արհեստի լինի աստիճանն է: Բացի այս երկու կողմերից, հեղինակը իւր գրուածքով անց է կացնում ժողովրդի մէջ ամբողջ մի միտք, մի գաղափար, որը ժողովրդից ամեն մէկի սրտում արձագանք է գտնում՝ Արուսթիւն և Պէպօի յարաբերութիւնները, իսկ պիտեայի անցքը այնպէս դասաւորել է, այնպէս է դուրս բերել զլիսաւոր գործող անձինքների, Արուսթիւն և Պէպօի յարաբերութիւնները, որ նա ոչ թէ զայրացնում է ժողովրդի սիրտը, այլ ստիպում է նրան մտածել ի՞նչպէս կարող է լինել այդպիսի կազմակերպութիւն կենսի մէջ... բայց վերջը մենք ուրախանում ենք, երբ Պէպօն յայտնում է հանդիսանում:

Արուսթիւն մի մասնաւոր անձն չէ, այլ մէկ ներկայացուցիչ ամբողջ վաշխառուների համարութեան. դա մի տեղ է այնպէս աջող նկարագրուած, որ շատերը ուզում են իրանց տեսնել այդ պատկերի մէջ: Այդ դերը պ. Առաւելին էր կատարում: Պ. Առաւելինը սկզբից ստոր ընդունելութիւն գտաւ ժողովրդի կողմից (պ. Ամբիկիանից յետոյ ՚ի հարկէ այդպէս կը լինէր), բայց նա չը վնասեց խաղի ամբողջութեանը:

Պէպօ կատարում էր պ. Չմիկանը և չենք կարծում որ բացի պ. Չմիկանից մէկ ուրիշը կարողանայ կատարել այդ դերը, որովհետև պ. Չմիկանը այնքան բնական է այդ դերի մէջ, որ կարծես դրա համար է ստեղծուած: Պ. Չմիկանը անուշաղբ չէր անցնում մասնաւոր այն տեղերը, որոնց հաղել թէ նշանակութիւն կը տար մի ուրիշ գերասան: Պէպօի ամեն մի քայլափոխը կը աւած էր: Մա

հիտղիւրդ դար ներկայացնում են մեր առաջ Հայոց ազգի վերանորոգութեան և մաքի զարգացման դարեր:

Բայց արդեօք այս մեծ յեղափոխական գործը կարելի էր խաղալ և հանդարտ կերպով կատարել ժողովրդի մէջ: Միթէ մի ամբողջ ազգ կարող էր առանց պատերազմի և ընդամառութեան թողնել իւր հին, թերես նախապաշարուած, օսկայն իւր սիրելի կրօնը: — Այ, թող պիտեան այն ժամանակի գրողները, թէ Հայ ազգը միանգամայն յափշտակութեամբ կատարեց այս մեծ փոփոխումը իւր կենսի մէջ. — մենք բնական օրէնքները դիտենալով անթիւ կը հաստատենք, որ մեծ էին արդիւնքները և քրտինքներով համար յայտնութեամբ կատարեց իւր կենսի մէջ. — մենք բնական օրէնքները դիտենալով անթիւ կը հաստատենք, որ մեծ էին արդիւնքները և քրտինքներով համար յայտնութեամբ կատարեց իւր կենսի մէջ: Առաջին ապացոյց կարող է լինել խորհրդագրու առաջ բերած հեղափոխական հին երգերը, որ իւր ժամանակ ժողովրդի մէջ պահպանուած ու երգուած էին: Արեւիկիան հաստատել նոյնպէս շատ ժամանակ կենդանի էր: Եւ թիւ կարող է ասել, որ մինչև անգամ ներկայումս Հայ ազգը ապաւ է կեթանոսական աւանդութիւններից:

Չմիկանը փոփոխուեցան, մի քանի նոր մտքեր պատճառաստեցան, բայց հիմքը նոյն էր մնում. զընտար ու փշտ էր յեղափոխողների գործը: Գինը Յունաստանն էլ նպաստելով քրտինք

նաւանդ երրորդ գործողութեան մէջ, կը բաւարարուի գտնուելու, պ. Չիլիանը անմասն էր: Այդպէս նա ձեռքարկի մի անգամ ամեն բանը կորած գրութիւնից դէպի ամենը ձեռք բերելու: Նա հարկէ կային մի բանի պակասութիւններն էլ, օրինակ առաջին գործողութեան վերջին մտնողի երրորդ կէտը նա խառնեց, բառերը կու գտնուին և մէկ ուրիշ պակասութիւն անտեղի որբերական շարժումներ: Բայց այս վերջինները շատ աննշան էին ամբողջ խաղի հետ համեմատաբար:

Վերջին դերը պ. Միրզայանը կատարեց շատ գեղեցիկ, ամեն նորա մի խօսքը ծափահարութիւններ էր կանչում: Պ. Միրզայանը ամեն անգամ այդ դերը կատարելիս, մի բան է աւելցնում շատ յարմար, օրինակ «լայիլ մի անի աղա Արութիւն»: Մէկ խօսքով մեր հասարակութեան Վերջին կենդանին էր բերի վրա...

Պակուրտ դերը պ. Մանգլինանը կատարեց շատ թղլ, մանուկանդ առաջին գործողութեան մէջ բոլորովը զորեղ էր:

Պակուրտ բնագործիւնը մեկ և բաժանահին չէ, նա վառահ, համարական, և մի և նոյն ժամանակ գործնական անձն է. ոչ մէկը այս յատկութիւնները չէ կային պ. Մանգլինանին խաղում:

Տիկին Մաթիւնիլը բնական էր իւր դերի մէջ: Նա ներկայացրեց իսկական Լիւիսիա: Նորա խաղը, շարժումները, հագուստը, բոլորը համապատասխանում էին դերին: Մենք յոյս ունենք, որ տիկինը չի զրկի մեզ իրա խաղը էլի շատ անգամ տեսնուլուց և որ այդ հրաժարականը ժամանակակից կը լինի:

Օր. Մանգլուարտ ոչ մի պակասութիւն չուներ, բացի դերը տեղ տեղ չը դիտանալուց: Օրիորդը իսկ այդպիսի դերերի համար է:

Կէկէի դերը օր. Շամիրամն էր կատարում: Նա անսամբի համար լաւ էր, բայց նորա խաղը դեռ շատ աննշան է:

Տրոպատորից արիան աւելուրդ էր:

Թ. Տեր-Ղրիգորեանց

ՆԱՄԱԿ ԼՈՒՈՒՅ

Ջալալ-Օղլուի չրջակայքը բաւական հարուստ է հանքերով: 15 վերստ նորանից հեռու գեռ անցած տարին մի հովիւ որ արածում էր կողոս յունական գիւղի հօտերը, գտաւ մի կապարի մադան, որի մէջ ըստ քննութեան կովկասեան Հանրային Բաժնի պարունակովում է մինչև 18% (?) արծաթ: Դէպի հիւսիսը կայ երկաթի յայտնի հանքը Չատախ (Չարդախ, ինչպէս ասում են այն կողմերի քննակները): Յետոյ Գրանդուտ, որ նմանապէս միայն անցած տարուանից է մշակուում և պարունակում է պղինձ և արծաթ: Բայց այդ բոլոր հանքերից թէ իր հարստութեամբ, թէ իր բովազործութեան երկարութեամբ երևելի է Ալլիբէրի պղնձահանքը: Այս մադանը, որ Ջալալ-Օղլուի կողմերը միայն մազ ա նստանում է յայտնի, ինչպէս

պէս կարծում են իր անունը ստացել է Ղարվար սարից (Ղար մի տեսակ միներալ է, մի ակն է, որ եւրոպական լեզուներով ս պիւն է և անուանում վար տուրքերէն նշանակվում է կայ): Այս անուն տրվել է սարին, որովհետև, ինչպէս պատմում էին ինձ, մի անգամ այդտեղ ճշմարիտ մի հաստ սպինէլ էին գտել: Բայց յետոյ անունը ազգալորվել է և դարձել է Ալլիբէրի հանք:

Այս հանքը արդէն 100 տարուց աւել էր մշակվում առանձին անձերից, որոնք անկախ միմեանցից շախտեի էին փորում և մազանը բովազործում էին ձեռով: Մազանի մեծ մասը կորչում էր, չը գործածած էր մնում, Ամեն մի շախտի տէրը աշխատում էր ի հարկէ, որ մազանի մեծ մասը իրան ընկնի: Երբոր մէկը ներքև էր փորել իր շախտը և նկատում էր, որ մի ուրիշ վերև էր սկսում անցքեր փորել և մազանի երակին հետևել, ներքև վեր ի սկզբն իր շախտի մէջ փայտ էր վարում, այնպէս որ ծովը դէպի վերևի շախտը բարձրանալով, ստիպում էր այնտեղ աշխատողներին իրանց գործը թողնել, որովհետև նրանց չնկեւ ոչ էր պակասում: Նոքա էլ վրէժխնդիր լինելու համար ներքևի տիրոջ վերա բոլոր ջուրը, որ կար նոցա շախտի մէջ, հասել էին տալիս դէպի իրանց թըշնամիները շախտը, այնպէս որ այս վրէժխնդիրն էլ ճարճատած պէտք է փրկվէին հեղեղից: Սորանից հասկանալի է, որ հանքը, այսպիսի պայմանների մէջ գտնվելով, զրեթէ ոչինչ արդիւնաբերել չէր կարող, քանի որ նորա տէրերը ներքևի պատեղած էին վարում իրար դէմ: Այսպիսի դրութիւնը տեսնելով 1865 թիւը, երբ մի քանի գումարաւորներ, մեծ մասով յոյներ (նոցա զինուորային են Քախուրիները և Մակրոսոյերը) վճռեցին մի ընկերութիւն կազմել, և հանքը կանոնաւոր կերպով բովազործելու համար բոլոր հարկաւոր գրամագլուխը մասերի (այս) բաժանել (նոցա թիւը հասաւ մինչև 7660), և ամեն մի բաժնի գինը որոշել: Ընկերութիւնը նշանակեց շատ փոքր գումար ամեն մի բաժնի համար (կարծում էր 7 ռուբլ) որ աւելի մարդիկ կարողանային մասնակցել այս գործի, բայց այս 9 տարու միջոցում բոլոր բաժնիները կենտրոնաւորվեցան 36 մարդկանց ձեռքում և այժմ ամեն մի բաժնի գինը բարձրացել է մինչև 53 ռուբլ, Նոր ընկերութիւնը պաշտօնապէս ձանաչվեցաւ ինչպէս և նոր կանոնադրութեանը և սկսեց սաստիկ ուժով հետևել հանքի կանոնաւոր մշակութեան, կառավարչները աշխատում են մինչև այժմ մտցնել ամենայն յարմարութիւնները իրանց գործարանի մէջ և ոչինչ միջոց չեն խնայում, որ հանքի բովազործութիւնը այն կատարելագործութեան հասցնեն, որին հասել են եւրոպական հանքերը: Նոքա մինչև անգամ հրաժարվեցան տարիկան եկամուտից մի քանի տարով, որ այդ միջոցները գործընեն հանքը բարեկարգելու համար: Բայց զինուորաւոր արդիւնքից, որ պղինձն է, նոքա աշխատում են չը կործնել և ուրիշ պիտանի մասերը, օրինակ սպարցում է և ծծումը, որ յետոյ խտակվում է, նորից հալվում է և փայտիկներին ձեռով ծախվում է:

Հանքը բացի խտակ պղինձ կտորներով վաճառահանուլուց, գործում է և հասարակ ամաններ, կահոյրներ, կաթնամաներ և ուրիշ պղնձեղայն իրերներ, որոնք պատրաստվում են առանց մեղմեցման, հասարակ ձեռագործութեամբ: Նոցա մեծ մասը ծախվում է Պարսկաստանի մէջ և նոցա գործողները պարսիկներ են: Այդ վերջինները բուն հանքի

մէջ չեն գործում, ուր աշխատողների մեծ մասը յոյներ և թաթարներ են:

Ալլիբէրի հանքը, ինչպէս յիշված էր, գտնվում է Ղարվար սարի գաղութային վերա.—նորա դէմ ուղեմ Վերեղաչայի (այդ գետը կազմվում է Քասբակ և Ջալալ-Օղլու չայ գետակներից) աջ ափին բարձր տափարակի վերա գտնվում է Սանահին վանքը, որ ինչպէս յայտնի է հայոց պատմութենից կառուցած է խորտականոյթ թաղուհին 967 թ.ին: Երկու ափերը Վերեղաչայի կազմում են մի փառաւոր կամուրջով, որի հիւսիսային կողմը սանահուլի աստիճաններով է բարձրանում մինչև կամուրջի կէտը: Ամբողջ կամուրջը մի կամարի վերա է կանգնած և մինչև այժմ պահպանվել է իր բոլոր գեղեցիկութեամբ: Դէպի այս կամուրջը հասնելու համար Օձուն (Ուղուկար) գիւղից եկողը պէտք է իջնի լավայի մի սեպ սարով (իջնելը 3/4 ժամ է տևում), մինչև Վերեղաչայի ձորը և իր ճանապարհը շարունակի կանաչ այգիների և ընկուղիների անտառների միջով:

Մայիսի 18-ին Ա. Արծրունի

ՆԱՄԱԿ ԾՈՒԾՈՒՅ

Երկու տարի սրանից առաջ վեց հազարից աւելի ընտանիք ունեցող Շուշին ջրի պակասութիւն էր զգում: Ջրորների աղի և պղտոր ջրից մի կուժ ձեռք բերելու համար հարկաւոր էր կրեմն ամբողջ դիւր բացողայն հերթ պահել «Ղուկուղ կամ Բաղուց» կոչուած ջրհորների մօտ և կամ որ և իցէ ջրհոր ունեցող հարուստ աղայի փակած դրան առաջ: Իսկ եթէ աղբատների սև բաղուց անձրևներն էլ ուշանում էին՝ այնուհետև հերկաւոր էր քաղաքից դուրս գալ ու երեք վրասահեռու աղբիւրների ղրմել: Մենք Շուշու աշխատող դասի անձները մեր ընտանեաց օրական ապրուստը հալթայթելու համար ստիպուած ենք լոյսը բացուելու բաժնուլ ընտանիքից և երկուցեան մեթը հասած տուն վերադառնալ յոգնած, եթէ միայն քաղաքում ենք գործում, բայց եթէ քաղաքից դուրս է պատահում մեր գործը այն ժամանակ շարժով, ամսով երեմն և տարով չենք լինում ընտանիքի մէջ: Այսպիսի դառը աշխատանքով հաղի հազ կարողանում ենք աղբած հաց ու պարզ հաղուստ հասուցանել մեր ընտանեացը: Վանորոյ և մեր կանայք ու աղջկերքը ստիպուած են բացի ընտանեկան գործեր կատարելուց, ուսերով տան համար ջուր ևս բերելու: Ջուր հասուցանելու համար մեր կրած շարճարները այնքան ծանր չէր մեզ համար և սպառող, որքան նորանից առաջացած հետաւեցները: Քանի մայրիկը ցրտահարուկ են հերթ պահելու և ամբողջ գերբաստաններ որբացրել: Քանի մայրիկը ջրից վերադառնալով տեսնել են իւրեանց մանուկներին կամ այրուած կամ խեղդուած կամ վարդուած կամ սոցա պէս մի դժբաղը փորձանքի հանդիպած: Քանից աւաղակները, օգտուելով տանտիկնայ ջրի գնալուց, մտել են տունը ու եղածը յափշտակել: Քանի կանայք ու աղջկուքը ջրհորների մօտ գիշերելուց և այնտեղ եղած խաժամութեան հետ ժամանակ անցկացնելուց բարոյապէս փչացել են ինքեանք և նախապիքին երկարելու ևս ինքեանք: Մեր հարուստները, որոնց տներում միշտ առատ էր փողը ոյծով աղբիւրի ջուրը, որոնց 10 հազարները օտար երկրում նոր սերնդի ձեռքով հանգուցելուց էին դառնում, տեսնում էին մեր

տառապանքը ու սաստիկ ցաւում, իրօտմ էին ամբողջ ժամերով քաղաքը ջուր մտցնելու կարտուութեան վերա, չափում էին, կշռում էին ու ամեն բան հնչտ տեսնելով մի բանի համար էին գետաբանում.—ինչպէս փող հանն զրպաններից բարի գործելու համար: Վերջապէս լոյս ընկան անձինք որ ժողովրդեան շարճարները բառնալու համար վճռեցին մեծ գումար գոհել: Խանի աղջիկը սանրերից մի աղբիւր հանելով քաղաքի արևելեան ամենաստոր մասի մէջ նրան երկու անհաւասար մասը բաժանեց, փողբիկ մասը թողեց յօգուտ հայերի և մեծ մասը հանեց իւր ապարանքի առաջ, որ Արևելքից քաղաքի առաջին տունն է: Թէպէտ այս աղբիւրը մեծ օգուտիւն է Շուշինցիներին, սակայն չէ կարող բարբառիլ ասպանով մեզ և բառնալ մեր դժուարութիւնը: Մենք էլ ստիպուած ենք մէկ կամ մէկու կէս վերստ ցած գալու ջրի համար և երբեմն էլ հերթի սպասելու: Այն մեծ ջուրը, որ մեծ, կանաչեցանայր պատրաստվում է քաղաքը հանելու, յիւրախ նոր կհանք, նոր բաղաւորութիւն կշնորճէ բոլոր քաղաքին: Նա կուողէ քաղաքի ամենաբարձր մասերն էլ ամենայնաճերմն էլ: Ամենայն դե իւր առաջի փողբից մի քանի քաղաքիս անելով առատուին ու աղբաբէն կտանայ իւր ջուրը: Կամաբարի քաղաքը դարևուր կեդրոնից, կախուլն ջրաղայնից, բաղնիսներ, կըրուին ցանքեր ու բոյսեր, մի խօսքով քաղաքը կհասնի իւր ի վաղուց փափակած բաղաւորութեանը: Մի այսպիսի սրբազան միջոցաբովութիւնը անօրուտ անուանել և խարդախ ճանապարհով աշխատել արդիւր դնել գործոյն՝ յայտնապէս անգթութիւն է: Իւրաքանչիւր դե ուսում է ստանում այն նպատակաւ, որ իւր և ընկերին նիւթական ապրուստը դիւրացնէ և բարոյականութեան յառաջդիմութեանը նպաստէ: Պ. Ա. կանաչեցանայր ձեռնարկի մէջ այս երկու առաքնութիւնը միասին գրկուած լուսափայլում են: Չենք ուրանում, որ մեղանում ուսման ծարան էլ զգալի է, բայց միթէ մեր հարուստներում քիչ երեսուն հազարներ կան, թող նոքա էլ կանաչեցանայր օրինակին հետևելով օգնեն մեր մէկ կարտուութիւններին: Պ. կանաչեցանայր ձեռնարկի վրա կթէ անուսական կէտից նայեցել, կը տեսնենք, որ մի անգամ երեսուն հազար բուրլին գահուկով՝ քաղաքն աղատվում է իւրաքանչիւր տարի 15-ից մինչև 20 հազար բուրլի ջրի ծախից, իսկ եթէ բարեգործական կէտից—կտեսնենք որ չկայ մի ուրիշ բարեգործութիւն որ հաւասարվէր սորան թոյլ թէ դիւրացնէր: Քաղաքայն ևս, որ Ա. կանաչեցանայր Մառզիներին խօսքով չէ չեղուի իւր նախագիցը, հաւատար լինելով գործին ազնուութեանը և կարեորութեանը այլ և նորա նման ձայները կհամարէ ձայն բնաբարոյ յանապատի: Իսկ ինչ մեզ Շուշեցիներին և վերաբերում մենք և մեր սերունդը որդոց որդի կրախտապարտ կմնալք պ. Ա. կանաչեցանայրն:

Մայիս 74. Շուշեցիներ

ՆԱՄԱԿ Ա.Լ.ԲՍՍՆԻՐԱՊՈՒԻՅ

Տեղոյ օրիորդական դպրոցի հոգաբարձութեան ժամանակը լրացած էր արդէն անցեալ տարվայ մայիսին, բայց անյայտ պատճառաւ, նոր ընտրութիւնը անդադար յետ էր ձգվում: Բայց ժողովրդի արտունջն օրստօրէ աւելանում էր և մտածում

նէութեան տարածմանը Հայաստանում, ներս է մտնում և իւր հեթանոս փիլիսոփայական դաժափանները, որ հակառակ էին քրիստոնէութեան: Ահա երկրորդ գործը արգելքը ժողովրդի պահպանողականութենից յետոյ քրիստոնէութեան տարածման և արմատ բռնելուն: Սակայն սորանք չէին միակ արգելքներ: Պարսկաստանը տեսնելով, որ կրօնական միութենով Բունաստանը աւելի մօտիկ յարաբերութիւն կարող է ունենալ Հայաստանի հետ և նախագուշակելով այս միաբանութեան իրան անհաճոյ հետևանքները, աշխատում էր, որքան կարող էր, յետ դարձնել հայ ազգը դէպի հին հեթանոսութիւնը, դէպի կռակաչառութիւնը: Սա, Պարսկաստանը, իւր անթիւ գործերով, իւր հաւատի երկու սկզբունքներով վերջին թշնամին չէր: Զէնց քրիստոնէութիւնը իւր յեղափոխական շարժման, իւր նորազարդ փիլիսոփայութեան մըշակութեան մէջ ծայրէ ծայր էր ընկնում և առաջ քան թէ կարողացաւ յարաբերական ճշմարտութիւն հաստատել, քանի քանի նորա ուրիշ աստիճաններից պիտի անցնէր, որոնց քրիստոնէութիւնը հերետիկոսութիւն էր անուանում և ինչպէս թշնամու դէմ պատերազմում.— Բաւական է, մենք աշխատեցինք ցոյց տալ քրիստոնէութեան առաջին ամենամեծ արգելքները Հայաստանում, աւել

լացնելը միայն, որ այն ժամանակի կրօնական գրականութիւնն էլ այդպէս էր հակահումում նոր կրօնի դրութիւնը և կարողութեան չափ աշխատում էր առաջին առնել նորա անկմանը: Եզնիկը այդ գրողներից ամենազորեղն է, որ իւր գրքի մէջ հեղքում է իւր վրա աղբած փիլիսոփայական դաժափանները:—

Պ. Գիւլօրթին չը բաւականացաւ միայն դասասուսութիւններով: Նորբունում Փարիզի արտաքին գործոց նախարարի դիւաններին մէջ դատա Աւետիք Կ. Պօլսի և Երուսաղէմի հայ-պատրիարքի ինքնազիւր կենսագրութիւնը, որի հետ նոյնպէս նորա շարադրած փոքրիկ բանաստեղծութիւններ, առիթներ, աղբարագրեր, Ֆրանսերէն լեզուով գրած թղթեր Աւետիքին վերաբերեալ, որը, ինչպէս ասում է պրօֆեսորը, մի պատմական լոյս են սրիւնուած թէ Աւետիքի կեանքի և թէ իւր ժամանակի Հայոց պատմութեան վրա:

Կենսագրութիւնը, որ սկսում է հեղինակը իւր ծնունդու օրից (1657 թ.) շատ հետաքրքիր է: Նա պատմում է իւր մանկութեան և պատանեկութեան տարիների անցնելը, իւր պայցի սովորելով գրել կարգալը, յետոյ Սոր արհեստան (Չուլակութիւն) հմտանալով և մի Յակովբ անունով վարդապետից դաստիարակուելով, եկեղեցիներ շինելը, դա-

նազան ձանապարհորդութիւններ և վերջապէս սերունդներով հոգեորականութեան ինչպէս հասարակ տիրացութիւնից, մեծ մարդկանց միջնորդութեամբ, բարձրանում է մինչև պատրիարքութեան աստիճանը: Կաթօլիկութիւնը, որ կամենում էր տարածել իւր համալսարանի դրութիւնը սիեղերաքիս ամեն կողմը, անուշաղիչ չէ թողնում Աւետիք պատրիարքին էլ Կ. Պօլսում, ուր իրան գործը ընտրելով այն ժամանակի Ֆրանսիական դեսպանին, որ բունում և ուղարկում է Աւետիքին Ֆրանսիա, որպէս, ես կանամ՝ պապական բանաստեղծու:

Մինչև անգամ Ֆրանսիայի թագաւոր Լույսի տանուկորորդն էլ խառնվում է Աւետիքի գործերում և նպատակներ ունենալով մի բերդից, մի մենաստանից դէպի միւսն է փոխաղրել տալիս:

Աւետիքի վերջին բանագրութեան տեղը լինում է Փարիզը, ուր եղուիտները, ինչպէս և ուրիշ տեղերում, կարծես, նորից դաստիարակում են խեղճ պատրիարքին իրանց եղուիտական հոգով, որի ազդեցութիւնը լաւ երևում է յիշեալ կենսագրութեան մէջ:

Մարը հասնելով նորան ֓արիզում, յափշտակում է անսխալականների ձեռքից, որից դեռ ևս չեն ազատուել հայերը դժբաղդապէս:

Կենսագրութեան մէջ մենք պատահում ենք նոյնպէս հայոց գրաբար և աշխարհաբար լեզուների մրցումը ու խառնուելը Աւետիքի գրչի տակ, որ ձանձրացնում են ընթերցողին: Աւետիք պատրիարքի կեանքը, կարող եմ ասել, մի շատ հարուստ, գեղեցիկ պատմական վիպասանութեան նիւթ է տալիս:

Այս կենսագրութիւնը միայն օրինակելով, պ. Գիւլօրթին մի յառաջարկութեամբ ուղարկեց «Մասիս» լրագրին, որ և հրատարակեց տարոյս մի քանի համարներում: (№ № 1488—1500).

Բացի այս ուսումնական և պատմական աշխատութիւններից, պ. Գիւլօրթին ներկայումս պարագած է կազմելով մի մանրամասն ցուցակ Փարիզի ազգային դրադարանի մէջ գտնուող հայ-ձեռագրների, որոնց թիւը մօտ 270-ի է հասնում:

Մենք չենք կարող չը յայտնել մեր խորին շնորհակալութիւնը պ. պրօֆեսոր Գիւլօրթինին, որ չէ դադարում իւր դիւանական դատողութիւնները և խուզարկութիւնները անել մեր պատմութեան և գրականութեան համար, և այնպէս ձանօթացնել մեր անցեալ ու ներկայ կեանքը գիտնական աշխարհին:

1874, Ապրիլ. Յարոյ

էին արդէն խնդրելով զիմէն Նորին Վեհափառութեան: Մինչդեռ ժողովուրդն այս մասին կ'մտածէր, յանկարծ ծանուցումներ եղան եկեղեցիներէ մէջ, որ ընտրութիւն լինելու հրաման է եկել որ 25 փետրվարի պէտք է ընտրվին պատգամաւորներ, իսկ հետեւեալ կ'ընտրվին քաղաքապետներ: Ամենայն փաստացի պատուիրած էր իւր ծխերից ընդունակ կարծուածներին անուանակարան ցուցակը ներկայացնել: Քահանայք ներկայացրին. նոցանից ընտրուեցան նախ 102 անձ և սոցանից էլ 40 պատգամաւոր, որք ընտրեցին 4 հոգաբարձու և երկու փոխարեւոր հոգաբարձու:

Այն օրը, երբ հոգաբարձուներ պէտք է ընտրուէին, Ս. Յարութի մի քանի խրատներով հետ քանի մի անգամ յիշատելով նկատեց որ հոգաբարձուները Ալեքսանդրապոլու հասարակութիւնից պէտք է լինին, կանոնադրութեան ղորութեամբ: Ա. Բէգ-Նազարեանցը պատասխանելով Ս. Յարութի, ցատու էր որ միայն Ալեքսանդրապոլու մէջ զրուած անձներ պիտի ընտրուէին և ոչ թէ ամեն ընդունակ հայազգի, որ թէպէտ և զրուած չէ իբրև զարգացող, բայց կարող էր օգտակար լինել:

Ս. Յարութը դառնալով զէպի ժողովուրդը հրապարակաւ յայտնեց որ եթէ Բէգ-Նազարեանցին ընտրեն, չպիտի յառաջադրէ ի հաստատութիւն, պատճառ բերելով թէ նա այստեղացի չէ: Բէգ-Նազարեանցը յայտնեց որ ինքը Ալեքսանդրապոլու գրուած է և կը համարուի այստեղացի:

Ս. Յարութը դառնալով մերթ զմերտ անտարբերին և մերթ Բէգ-Նազարեանցին հարց ու փորձելով կամեցաւ զիտե՞նալ թէ Բէգ-Նազարեանցն ինչ հարկ է տալիս: Երբ Բէգ-Նազարեանցն էլ զրոգւում ևս հարց ու փորձից, պատասխանեց որ Ս. Յարութը հարկահանութեան համար չէ, Ս. Յարութը դառնալով այս խօսքերն ասաց.— Մի մոռանար որ դու հասարակութեան մասնին մէջ հոգեւորական ես գրուած: Բէգ-Նազարեանցը բացարձակապէս հերքում է այս:—

Այս զէպքը այժմ չփոթ է գցել հասարակութեան և ուսումնարանի մէջ:

Ապրիլ 74. Վ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ինչպէս լուր էր, պ. Ր ու լ ո յ յ տ եկա թիֆլիս: Բերքն արդեօք գրաւական թէ այ,—չը զիտե՞նալ: «Тыся. Вѣсти» լրագիրը ասում է որ փարիզի թղթակցի ձեռքով իր հաւաքած տեղեկութիւններից երևում է, որ Լոնդոնեան, «Société Générale» ընկերութիւնը բաղկացած է գրաւագլխից զուրկ երեք անդամներից:

Մեզ հարգողու են, որ Բ ո թ ժ Օ մ ի մէջ հայոց եկեղեցու յնուրթեան համար հայոց հասարակութիւնը նուիրել է 786 ռուբլ, իսկ այժմ քանի մի պարտնների ջանքով ժողովել է թիֆլիսում էլի հազար մի քանի ռուբլ և եկեղեցու շինութիւնը սկսվել է:

Եղանակը, որ մայիսի վերջերում սկսել էր տաքանալ թիֆլիսի մէջ, յունիսի 7-ից դարձեալ շատ հովացաւ: Քանի մի օր անձրև է գալիս:

Մեր թղթակցիցը գրում է մեզ Ս ո լ ը ա մ ի թ, որ այդտեղ մի համաբախ ջուր կայ, որին ասում են իւր թ ի ջ ու ը: Նա բոլորում է գետնից շատ պարզ, երկաթուղու կայարանից ներքի կողմը ութ սաժէն հեռավորութեամբ: Բնակիչները համարում են այդ ջուրը առողջարար և մինչև անգամ աւելի օգտակար քանի մի հիւանդութիւնների համար, քան Բ ո թ ժ Օ մ ի և Արաքսի մասին ջրերը:

Պ. դոկտոր Անդրէաս Արծրունի, վերադարձած լինելով Հայաստանի քանի մի մասերի մէջ ճանապարհորդութիւնից, որտեղից նա իր հետ բերեց մինտրաների մի հարուստ հաւաքացու, մընայ երկու շաբաթ թիֆլիսում և այժմ նորից ճանապարհ ընկաւ: Այս անգամ զէպի Գ ա զ ը ս տ ա ն:—Այնու ամենայնիւ խմբագրութեան մէջ անտեղ մնացած նրա մի քանի թղթակցութիւններ մեք կը շարունակենք փոքր առ փոքր արպարել:

Յունիսի 6-ին թիֆլիսի ամառային թատրոնում հայ-գերասանական խումբը ներկայացրեց յօգուտ տիկին Ս ա թ ի ն ի կ ի «Պէպո» կոմէդիան և «Պատար հանք է անու» վոզելիւր: Մենք չորս անգամ տեսած ենք Սունդուկեանցի պիէսան ընդ ի վրայ, բայց այնու ամենայնիւ այս անգամ նա մեզ վրայ այնպիսի խոր տպաւորութիւն գործեց, կարծես թէ առաջին անգամն ենք տեսնում: Հասարակութեան օգնութիւնը անասել էր: Հեղինակին երկու անգամ ղուրս կանչեցին: Մենք համոզված ենք որ Սունդուկեանցի պիէսաները մեր հայոց շրջանի համար նոյն նշանակութիւն ունեն ինչ որ ուսու Օստրովսկու պիէսաները ուսու հասարակութեան համար: Բարբոս վին հակառակ տպաւորութիւն ունեցաւ պ. Ա. Ք-ի վոզելիւր: Այդ անասելի համարձակութիւն է

զուրս գալ բնիւր այդ տեսակ անհամ զրկածքով: ... Այդ անուանումը է գրականական արձակութիւն: Ստորագրել իր պիէսան երկու ակցիւնատաւով, որ եթէ արդիւնը չէ, միջոց ունենալ ուրանալ թէ պիէսան իմը չէ: ... Ա. Ք-ի պիէսայի ներկայացման ժամանակ հասարակութիւնը սկսեց փոքր առ փոքր ղուրս գալ թատրոնից: Մեզ համար այդ կատարեալ մարտիրոսութիւն էր այդ տեսակ հրաշալի յիմարութեանը մինչև վերջը ներկայ գտնվելու: Փառք ասածով պիէսան ընկաւ և երկի նրան ուրիշ անգամ տալու չեն: ... Հասարակութիւնը դեռ տարակուսեց շուտ էին գալիս ու նայում էին պ. Սունդուկեանցի լոծայի վրայ, յանկարծ լոծայից լավեցաւ ծափահարութիւն: ... Հասարակութիւնը տեսնելով որ Սունդուկեանցը ծափահարում է, սկսեց նոյնպէս ծափահարել, չը մտածելով որ այդ ծափահարութեան շարժումը կարող էր լինել կամ չարից ղուրս ներողամտութիւն «Պէպո» հեղինակի կողմից, կամ նա գործ դրեց Ա. Ք-ի հետ այն միջոցը, որ գործ են դնում բը-թիշիկները մերձ ի ման հրահանգների հետ գիտեն որ մեռնելու է, և ոչինչ զեղ օգնելու չէ, բայց խղճմանը հանգստացնելու համար տալիս են փոքր ինչ ջուր շաբարով: ...

***

Մայիսի 23-ին աւարովիցան Օ դ է ս ս և Վ, Պ Օ լ ի ս քաղաքները ծովային հեռագրական թելով միացնող աշխատութիւնները:

***

«Գարոց» ամսագրի երկրորդ տետրակը ստացվեցաւ խմբագրութեան մէջ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՒԷՋԻ ԶՐԱՆՑՔԻ ԽՆԴԻՐԸ

Պիրմանի մէջ, որով Սուէջը ջրանցքը պ. Լընէպսին կ'օճեցնախոյով էր տաւած, այժմ էր, որ մեծ արածութիւններին հետ միասին, զրկում են ընկերութեան վրա և մի քանի պարտաւորութիւններ: Մի և նոյն ժամանակ ընկերութիւնը իրաւունք ստացաւ իւրաքանչիւր նաւից, որ անցնելու է ջրանցքով ապրանքների մի յայտնի ծանրութեան չափից 10 Ֆրանկ հարկ տանել: Բայց որովհետև զանազան ազգերի մտ կշիռները ու չտփուր նաւերի մէջ տարբեր է, այդ պատճառով ծագեցան անհամաձայնութիւններ: Պ. Լընէպսը, ջրանցքի կառավարիչը, յայտնեց որ եթէ նրա պահանջները կատարուէն, նա ստիպուած կը լինի հանգստի տալ ջրանցքի վրա եղած փառսները, ծառայողներին արձակել և ջրանցքը անանցնելի անել տալ: ... Այդ սպառնալիքները, եթէ իրագործվէին, կը ստիպէին եւրոպական սուսուտուրը նորից հետեւել հին ճանապարհին՝ կամ ցամաքով անցնել, կամ Վերիլայի ափերի բոլոր շուրջը անել:

Այդ գրութիւնը ստիպեց թիւրքերի տէրութիւնը հաւաքել Վ. Պ յ յ ու ը բոլոր մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչներին: Ժողովը սահմանեց նաւերի համար, որք անցնելու լինեն Սուէջի ջրանցքով, հարկի որոշ չափը և պ. Լընէպսը դադարեցրեց իր սպառնալիքները, երթալիկելով այդ միջազգային ժողովի վճռին:

Սուէջի ջրանցքի ընկերութիւնը ի հարկէն կ'ընթակի իրապէս այդ վճռին, բայց այնու ամենայնիւ նա մամուլի բերանով բողբոբում է մի քանի սահմանող միջոցների դէմ և պահանջում է իր համար աւելի իրաւունքներ:

Թուանշաններից յայտնվում է, որ 1870 թ. լին ջրանցքը անցան 491 նաւ և եկամուտը այդ տարին 6,400,000 Ֆրանկ էր: 1872 թ. անցած նաւերի թիւը 1082 էր և եկամուտը 16,407,591 Ֆր. էր: 1873 թ. լին վերջապէս նաւերի թիւը 1172 էր և տարեկան եկամուտը 22,891,861 Ֆրանկ էր: Բայց մի և նոյն ժամանակ յայտնվեցաւ ծախսերից, որ այդ օգտակար և մեծ հիմնարկութիւնը, որ իրագործվեցաւ Ֆրանսիական և աւստրիական զոււարնիւրով, թէև տարից տարի աւելի եկամուտ ունէր, այնու ամենայնիւ դեռ ևս վնաս է կրում, և դիւրի դէնդենբերի մասին խօսք էլ չէ կարող լինել:

Այդ տեսակ հանգամանքներում բարիկառութիւնը կը պահանջէր պաշտպանել ընկե-

րութեան օգուտները, իսկ ան զ ի ա կ ան ա մ բողջ լրագրութիւնը յայտնվում է ընդդէմ ընկերութեան օգուտներին:

Ինչ որ վերաբերում է Պիրմանիային, այդ գործի մէջ նրա օգուտները երկրորդական դեր են խաղում, բայց որովհետև նա այդ հարցի մէջ կարող է անկողմնապահ, միջամտող դատուոր հանդիսանալ, շատ ուղիղ է գերմանական «Die Grenzboten» շաբաթագրի նկատարութիւնը, որ Պիրմանիան այդ խնդրի մէջ պիտի ջանայ պաշտպանել ընկերութեան իրաւունքը, որ մի և նոյն ժամանակ համապատասխան է ընդհանուր շահերին:

Գ. Ա.

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ՊԱՇՏՈՆԸ

Մի քանի շաբաթ արանից առաջ գերմանական Ապսըր վաւերացրեց իր ստորագրութեամբ մամուլի վերաբերութեամբ նոր օրէնքը, և յուլիս ամսի 1-ից այդ օրէնքը պիտի արդէն գործադրվի:

Այդ նոր օրէնքը, ինչպէս կարծում են գերմանական լրագիրները, ունի իր պակասութիւնները, բայց այնու ամենայնիւ նա բաւական ազատութիւն է տալիս մամուլին: Մի քանի ծանրութիւններ և արգելքներ դարձեալ մնացին խմբագիրներին, այդ նորութիւնները ծախսողներին համար, ինչպէս անուանում էր նրանց պ. Լասկեր, չը նայելով պ. Սլէքտ Տրէյքերի հիմաւել ճառարխութեան գերմանական ազգային ժողովում, որտեղ նա պահանջում էր մամուլի կատարեալ ազատութիւնը,—բայց այնու ամենայնիւ այդ էլ մեծ բայ է դէպի առաջ, որ լրագիրները այդ նոր օրէնքով ազատվում են գրաւական տալու և զրոշմահարկ վճարելու պարտաւորութիւնից: Մի քանի շաբաթից յետոյ, ամեն օր, որ թղթի և տպագրութեան համար փող ունի, կը կարողանայ լրագիր հրատարակել: Ի հարկէ կը գտնվին և այնպիսիներ, որք չը պատրաստված լինելով, ձևոր կը տան այդ հշտ գործին: ...

Այն պիտի Պիրմանիայում և մի քանի անձինք, շուտ ոգևորվող բնաւորութիւններ, որք մարգարէանում են այդ հարկատուութիւնից ազատ մամուլին որ նա կարձ ժամանակում հրաշքներ կը գործէ, յեղափոխութիւն կառայանէ լրագրութեան մէջ: ... եթէ «Նիւ-Իօրկի» «Հերալդ» լրագիրը կարող է իր տպարանը մարմարածի պատասխան մէջ պահել, ինչի ազատութեան օգնութեամբ, Ի-էրլինի «Vossische Zeitung», օրինակ, չէ հասնի նոյն դրութեանը, ասում են նրանք: Եթէ անգլիական և ամերիկական լրագիրները կարող են ահազին առձեռնով իրանց աշխատակիցներին ուղարկել աշխարհի ամեն ծայրերին՝ օրինակ պատահեց սով շնդկաստանում,—«Daily-News» իր աշխատակցին ուղարկում է շնդկաստան հարկաւոր է դոկտոր Լիվինգստոնին պատել,— և «Նիւ-Իօրկի» «Herald» պ. Ստանլին ուղարկում է Վերիլայ: ... Ինչի ժամանակով նոյնը միջոց չեն ունենայ անկ և Ի-էրլինի լրագիրները:

Ի հարկէ փոքր բան չէ որ լրագրութիւնը Պիրմանիայում ազատ է այժմ գրաւականից, հարկից և ցէնզուրայից,—բայց այդ դեռ բաւական չէ:

Պիրմանիայում այս բոլորի կան 2500 օրագիրներ,—և աւելի էլ կը լինեն այսուհետև, բայց դարձեալ այնքան չը կան որքան Ամերիկայում:

Ղընաւոր պայմանը որ լրագրութիւնը աշուղի մի երկրի մէջ, այդ կարգացողների շատութիւնն է:

Մտաւոր զարգացման կողմից համեմատելով Պիրմանիան Ամերիկայի հետ, նկատում ենք հետեւեալ Պիրմանիայում կան գուցէ աւելի եւանդոտ կարգացողներ քան թէ Ամերիկայում, բայց նրանք թուով աւելի ընչ են: Ամերիկայում ամեն մարդ կարգում է: Պիրմա-

նիայում կան գիտնականներ, որոնց նմաններ ի ղուր կը պտուէինք Ամերիկայում, բայց այդ վերջին երկրում ուսումը աւելի հաւասար կերպով տարածված է հասարակութեան ամեն դասերում: Պիրմանիայում կըլծված մարդիկը, զերմանական համալսարանների շնորհիվ, որոնց նման չկան աշխարհի ոչ մի երկրում, աւելի բազմաթիւ են քան մի ուրիշ երկրում,—բայց նոքա չին կազմում լուսաւորված ամբողջ, ինչպէս Ամերիկայում, որտեղ ուսման մակերեսովը շատ բարձր չէ, բայց համեմատաբար հաւասար է հասարակութեան զանազան դասակարգերի մէջ:

Պիրմանական մամուլը որ վերջին ժամանակներում, մասնաւոր պատերազմի ժամանակ և նրանից յետոյ, կանգնեց բոլորովին մի նոր հողի վրայ, դարձաւ ժողովրդական,—ի հարկէ ունի մեծ պաշտօն և մեծ ապագայ: Բայց այդ նա կը հասնէ փոքր առ փոքր, տոկուն աշխատանքով: Նոր օրէնքի միջնորդութեամբ նա կը ստանայ նշանակութիւն, շարունակելով մըշակել այն հարցերը, որք վերջին 8 տարի նրան զբաղեցնում էին: Պիրմանիա քաղաքականապէս միացնելու զաղափարը, նոր և նշանաւոր օրէնքների և կարգադրութիւնների առաջարկութիւնը, որք ընդարձակում են ինքնավարութեան իրաւունքը, բարեօրոգում են ուսումնարանական դրութիւնը, ազատութիւն են շնորհում թատրոնին, և վերջապէս ազդի և պետութեան պատերազմը պատուութեան դէմ,—այդ բոլորը տալիս է գերմանական լրագրութեանը մի հաստատ հիմք և զրաւական է նրա ապագայ պայծառ զարգացման:

Խօսելով լրագրութեան նոր օրէնքի վրայ, գերմանական «Die Gegenwart» շաբաթագիրը վերջացնում է իր խօսքերը հետեւեալ մաղթանքներով: «Թող լրագրութիւնը նախ և առաջ բարոյէ օրինաւոր ժողովրդական ուսում, որովհետև ոչ մի ազգ չէ կարող կայանալ առանց ուսում ստացած քաղաքացիների: Թող պահանջի նա կանանց համար կրթութիւն, որ այնքան արտաքին ձեւերով չը վայելէր, որքան հարուստ լինել բովանդակութեամբ: Թող լրագրութիւնը համակրէ ամեն ազնիւ և զեղեցիկ երեւոյթներին, և մտրակէ առանց ներողամտութեան բոլոր տեղեկ երեւոյթները թէ հասարակութեան, թէ արհեստի, և թէ պետութեան մէջ»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հեռագիրը հարգողու է, որ Ֆրանսիական Ազգային ժողովը մերժեց սահմանադրական մասնաժողովին ներկայացնել պ. Լարօֆուկոն առաջարկութիւնը՝ միապետութեան հաստատման մասին: Տերութիւնը ամենակից չէր այդ առաջարկութեանը, ժողովը համաձայնեց առանց յետաձգելու քննել Պերիէի առաջարկութիւնը հանրապետութեան հաստատման մասին, Մակ-Մահօնի կառավարութեամբ:

—Լրագիրները հարգողու են, որ այս տարվայ հացի ցանքերը Աղբիւրում շատ աղող են: Նըրմանիայում սպասում են այս տարի առատ բերրութիւն:

—«Allg. Zeitg.» լրագրում կարգում ենք, որ Հոսթի պապը շատ թույլ է, թէև յունիսի 4-ին դարձեալ ինքն էր կատարել Վատիկանի մէջ ժամատուութիւնը: Բժիշկները խորհուրդ են տալիս նորան ամառանոց գնալ, բայց պապը յամառութեամբ մնում է Հոսթում, որ կարողանայ ցոյց տալ կաթօրկ աշխարհին թէ գերի է վատիկանի մէջ:

—Իտալական «Voce della Verita» ասում է որ գալու քաղաքական ընտրութիւններին կըբարականները մասնակցելու չեն:

—«Köln. Zeitg.» լրագրում կարգում ենք, որ մայիսի 26-ին կատարվեցաւ պ. Պոլսում պ. Նիւկոլի թաղման հանդէսը, որ սպանվեցաւ չարագործի ձեռքով: Պ. Նիկոլիչը այստեղի Լոյզ Լուկերութեան զիւաւոր գործակատար էր: Ասում են որ նրա սպանողը Ռադօլփ, մի կրօտացի, վրէժխնդիր եղաւ նրանից, որովհետև չը ստացաւ մի պատճու, որ ինչպէս էր ընկերութեան կառավարութիւնից:

